

Széchenyi és művének értelmezése

Gróf Széchenyi Istvánról film készült. Örömmel hallottuk a hírt, hiszen a „legnagyobb magyar” élet- és világszemlélete a História szerkesztésében kezdettől fogva vezetett bennünket.

Elfordulni a zajos napi pártpolitikai küzdelmektől, amelyek a szovjet megszállás idején szűk teret kínáltak a nemzeti érdekek képviseletére. Inkább a közösség erő kifejtő képességét fokozni, a nemzetmegtartás programját követni. Ahogy Széchenyi is tette az 1830–40-es években. Akkor, a reformkorban ez a program jelentette: a világ élenjáró szellemi áramlatait honosítani meg a Duna völgyében. Új közösségi fórumokat teremteni, Nemzeti Kaszinót, Akadémiát, lóversenyt, egyleteket, amelyek a polgári nyilvánosságnak, a társalkodásnak, a véleménycsiszolásnak fórumai lehettek. Akkor ez a program a közösség életét hosszú távon meghatározó célok követését jelentette: gőzhajózást, folyószabályozást, hídépítést. Akkor mindez nemzetmegtartó program volt. Jelentette: szembefordulni a közvéleményt alapvetően befolyásoló „szalmaláng” hazafisággal, szembefordulni a szakértelmet a nemzeti demagógiával pótló parlágias közgondolkodással. A negatív programok, mások szidalmazása helyett pozitív nemzeti programot adni: építeni, alkotni, új szervezeteket létrehozni, nyelvet művelni, a népet gazdálkodni tanítani, modernizálni a középosztályt. Hogy a közösség életereje, értelmi és anyagi színvonala emelkedjék. Megbecsülni a szívós napi szorgalmas munkát. Erkölcsi – szellemi, érzelmi – polgárosodás...

Történészként tudjuk: akkor – a reformkorban s nem egyszer később is – ez a program részben arisztokratikus társadalomszemléletet, társadalomszervezési gyakorlatot is hordozott, „elitista” politizálási gyakorlatot jelentett. A „modern” – akkor már az ipari forradalom kibomlásának, az ipari tömegtársadalom kialakulásának korában – a társadalmat mozgósító, a politikának demokratikus intézményeket, politikai pártokat teremtő aktivitás volt. Széles politikai nyilvánosságot, tömeges politizálást kívánt teremteni, mind több embert mozgósítani a politikai döntésekhez. Vezéralakja Kossuth Lajos és az ifjúság lett az 1840-es években, amely irányzattól a „Gróf” oly idegenkedve fordult el.

Kétségtelen, hogy ez a program nem ütközött naponta az akkori hatalom, a Habsburg-adminisztráció erőivel. Sőt, az akkori adminisztráció értelmes tagjait esetenként elismerték, segítettek: a hatalom tehetséges helyi képviselője, József nádor éppúgy segítette a Széchenyi-akciókat, mint az adminisztráció sok tucat felvilágosult tagja, vízmérnök, gazdász, igazgatási szakember. Akik a pillanatnyi politikai hatalomtól függetlenül, szakmai vagy nemzeti elkötelezettségből pártolták a széchenyista programot.

És kétségtelen, hogy ez a program Széchenyi fejében ütközött a nemzeti polgárosulás másikkal, „modern” irányzatával,

azzal, amelyik a politizálást „társadalmasítani” kívánta. Ez a politika a hatalom megragadására szólított fel, és az államhatalom eszközével kívánta a polgárosulás céljait elérni. A kialakuló új polgári nyilvánosságot eszközként használta fel. Ez volt Kossuth programja. Amelyik természetesen naponta ütközött hangos politikai csatákban, a kormányhatalommal... Nem is a politika elvi céljaiban, hanem az eszközökben, a célhoz vezető utak megválasztásában voltak kibékíthetetlen ellentétek Kossuth és Széchenyi álláspontjai között...

Széchenyi életművét az elmúlt másfél évszázadban különböző hangsúlyokkal idézték. És különböző célokkal. Programértékű volt a századfordulón és a két világháború között is. Hol magukat „konzervatív”, hol magukat „haladó” politikai vagy értelmiségi irányzatok, csoportok tűzték ezt zászlajukra. Hol a harsány, szavazatnyerésre összpontosító pártpolitizálástól elzárkózó irányzatok emlegették szellemi ősükként. Program volt az 1980-as években éppúgy, mint program ma is. (Akkor is mást jelentett, és ma is.)

A történészek egy része pedig kimondta az ítéletet: az 1830-as években Széchenyi volt a korszerű, az 1840-es években Kossuth.

Mi másként látjuk Széchenyit és szellemi örökségét. Mi a politikát a közösségi dolgok elvszerű vitelének, az ügyek intézésének szakszerű tevékenységként fogjuk fel. (A politikát – ilyen értelemben – azonosítjuk a klasszikus demokrácia „közéletével”.) A politikai (közéleti) tevékenységnek – szerintünk – két szintje van. Egyik szintje: a „pártpolitika”, másik szintje: a „civil politika”. A pártpolitika a politikai hatalom megszerzéséért és az adminisztráció kézbe vételéért folyik. A civil politika célja: a közösség sorsát hosszú távon meghatározó folyamatok feltárása és megoldásukra javaslatok kidolgozása. (Ezt nevezték, nevezik sokan „össztársadalmi”, „nemzeti” érdekek követésének.) Témái: hogyan alakul a társadalom műveltségi, fizikai-egészségi és lelki állapota, a termelési eljárások folytonos modernizálása, a lokális és globális közösségek viszonya stb. Ezek a témák szerepet kaphatnak természetesen a pártpolitika programjaiban is. Sőt, fontos, hogy a pártpolitika is állást foglaljon a közösség ezen „sorskérdéseiben”. A pártpolitika ugyanis az adminisztratív hatalom birtoklásáért folyik, és a hatalom (a politikai adminisztráció) erős eszköz a hosszú távú „össztársadalmi”, „nemzeti” programok befolyásolására. Megvalósítására vagy megakadályozására. Ezért a politika e két szintje – szerintünk – szükségszerűen éljen együtt. A deformitás az – szerintünk –, ha az egyik szint teljesen maga alá nyomja a másikat. (Ez történik a 20. században Európában, amikor a pártpolitika – egypárti vagy többpárti politika – teljesen maga alá gyűrte a hagyományosan gyenge civil politikát, így az egész „közélet” azonossá válik a pártpolitikával.)

Széchenyi életműve a „civil politizálás” hagyományát őrizte meg számunkra. Ő maga nem ismerte fel, hogy az általa kialakított és művelt „civil politizálás” nem zárja ki a „pártpolitizálást”. (Mint ahogy Kossuth soha nem vitatta Széchenyi programjainak időszerűségét.) De kimunkált egy modern politikai gyakorlatot – irodalmi formába leírta saját akcióit –, és ezzel az utókorra is hagyományozta a közösségi cselekvés egy formáját.

Ma a magyar és az európai társadalmaknak olyan döntéseket kell hozniuk, amelyek évszázadra határozhatják meg sorsunkat. Szükség van tehát a civil politizálás új formáinak kialakítására. Az információs társadalom kialakulása, az újabb ipari-technikai forradalom, az emberi érintkezési rendszerek átalakulása, a termelés, a kereskedelem és a polgárok mozgásának globalizálódása új életkörülményeket teremt az egyén és a lokális közösség számára. Ki fogja ezeket a lehetőségeinket felmérni, a helyi érdeket megfogalmazni és reális ismeretek birtokában összhangba hozni a világ új lehetőségeivel és kényszerkörülményeivel? Olyan kérdések ezek, amelyekhez hasonló nagyságrendű „sorskérdések” a reformkor nemzedékét és mindenekelőtt Széchenyit foglalkoztatták. Olyan típusú kérdések, amelyek megválaszolására a napi politikában szükségszerűen elmerülő pártpolitikuskok egyedül nem vállalkozhatnak. Sok széchenyistára van szükség! Nem szembe szállni a napi politika küzdőterének gladiátoraival, a pártpolitika professzionista művelőivel. Csak megértetni velük, hogy helytelen, ha a pártpolitika maga alá temeti a civil politizálást, az egész közéletet. A pártpolitika mellett vissza kell állítani – inkább megteremteni – a civil politizálás becsületét. A közélet (a politizálás) két egyenlő értékű részéről van ugyanis szó. Ez a mi Széchenyi-értelmezésünk.

2002-ben Széchenyi-filmet mutatnak be. A politika Széchenyi-tervet hirdet. Azután jön a nagy vitapartner, Kossuth születésének 200. évfordulója. Ez is 2002-ben. Kossuthé, aki Széchenyit a „legnagyobb magyar”-nak nevezte, s aki a modern pártpolitikai kultúra meghonosítója volt Magyarországon. S így került szembe Széchenyivel. (Mi mindig sürgettük egy köztér kialakítását, ahol Széchenyi, Kossuth, na és a királyi származás ellenére is polgári adminisztrátor, József nádor főherceg, valamint a bölcs politikai konszenzus képviselője, Deák „azonos nagyságú” szobrot kapna.)

Az alábbiakban két Széchenyi-tárgyú írást közlünk. Fónagy Zoltán kérésünkre a mindennapok Széchenyijét mutatja be, a másik írás egy 1991-ben megjelent, majd 2001-ben újrakiadott Széchenyi-monográfia bevezetője. Szerzője Csorba László.

GLATZ FERENC

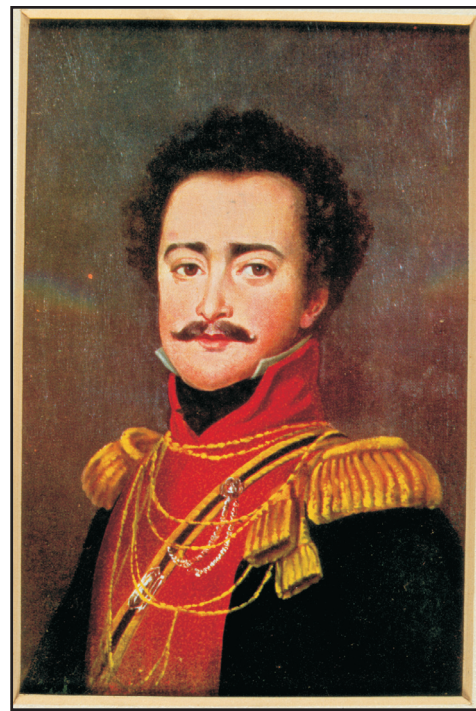
Széchenyi István

A magánember

Széchenyi alakját, arcát, öltözetét számos ábrázolás örökölte meg az utókor számára, képben és szóban egyaránt. A képek megőrizték a fiatal katonatisztet, a tekintélyes és alkotóereje csúcán álló férfit éppúgy, mint a döblingi remetét.

Az ábrázolások többnyire a tekintélyelvű társadalom elvárásaival összhangban jelenítik meg a nagy vagyonú, tiszteletré méltó nevet viselő arisztokratát: díszmagyarban, karddal, kitüntetésekkel, az örökkévalóságnak szánt pózban. Fennmaradtak azonban olyan rajzok, karikatúrák és vízfestmények is, amelyek ehhez a méltóságteljes képhez képest diszsonánsaknak tűnnek: egy feltűnő színű, mintájú vagy formájú ruhadarab, vagy a modern utcai ruha és a lovaglás együtt valami bizarrságot kölcsönöz némely ábrázolásának. Pedig a leírások szerint inkább ilyen ruházatban lehetett látni.

Jobbára elegáns nyugati ruhát viselt, cilinderrel vagy széles karimájú kalappal, sétapálcával vagy esernyővel. Az öltözékével a nyugateurópai – mindenekelőtt az angol – arisztokrácia szellemi világához való tartozását hangsúlyozta, miként más szokásában (szivarozás, sportrajongás). Ugyanakkor a romantika egyéniség- és eredetiségkultusza is tetten érhető öltözködésének extravagáns vonásaiban, amelyekkel a szabályok felett állását is hangsúlyozta. Gyakran hordott – a korabeli illemszabályok szerint – nem összeillő darabokat: magyar díszruhához európai szabású nadrágot, kardhoz esernyőt. A pesti utcákon feltűnést keltettek ruháinak túlságosan élénk színei is: sárga galléros zöld kabátja, pepita öltönyei, hatalmas kalapjai, magas szárú lakkcsizmája. Az öltözetnek szimbolikus jelentőséget tulajdonított, s tudatosan élt is vele mint hatáskeltő eszközzel: a „kétgara-

Ulánus egyenruhában. Olajfestmény, 1812

sos” tervéről (azaz a közteherviselés korlátozott bevezetéséről) döntő országgyűlési ülésre például legdrágább magyar díszruháját öltötte fel, s kitzúzte a francia háborúban szerzett kitüntéseit is. (Mint a Szigeti veszedelem Zrínyije, aki a kirohanáshoz öltözött díszbe.)

A javakorabeli férfit szavakkal Kelemen Zsigmond örökölte meg legérzékletesebben. „Széchenyi erős, de nem atletai, magas, de nem túlemelt alakú férfiú volt, a legarányosabb növésűvel, hajlékony tagokkal, jól formált mellel, edzett karral és közép nagyságú napsütött kezekkel. Orcája miatt, mely széles és eléggé telt vala, inkább látszék testesnek, mint szikárnak; bár valósággal, ha nem is sovány, de kövérségre legkevésbé sem volt hajló. Arcbőre sötétsárga, rézvörös színezettel. Homloka széles, magas, gondolkodó és redőkbe vont; felső része [...] oly domború, oly teljes és széles átmérőjű, minő igen ritkán látható.” Hullámos,